



Anna Młynarczuk-Sokołowska
Uniwersytet w Białymstoku

Pedagog, nauczyciel, edukator w zróżnicowanej kulturowo przestrzeni współczesnej edukacji

KEYWORDS

tutor, teacher, educator, intercultural competence, intercultural education, educational activities, cultural diverse group

ABSTRACT

Młynarczuk-Sokołowska Anna, *Pedagog, nauczyciel, edukator w zróżnicowanej kulturowo przestrzeni współczesnej edukacji* [Tutor, teacher, educator in a culturally diverse space of modern education]. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 1(11) 2017, Poznań 2017, pp. 145–159, Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-0422. DOI 10.14746/kse.2017.11.9.

The main purpose of this paper is the presentation of selected issues connected with the preparations of tutors, teachers, educators and students who are going to work in education field and in cultural diverse educational space. The first part of the article presents this issue based on the literature analysis. The second part includes examples of initiatives which enable the development of intercultural competence pursued by the author of this paper.

Wprowadzenie

Przestrzeń współczesnej szeroko rozumianej edukacji, determinowana przez intensyfikujące się ruchy migracyjne oraz procesy społeczno-kulturowe, zmienia się dynamicznie. Obecnie odbiorcami działań edukacyjnych są nie tylko członkowie grupy większościowej oraz mniejszości autochtonicznych, ale również wciąż nowe grupy cudzoziemców, którzy nieraz posługują się diametralnie odmiennym od większości kodem kulturowym. Różnorodność kulturowa może być źródłem wzbogacającym jednostkowe doświadczenie, jak i życie społeczne, a także czyn-

nikiem wielu niszczących konfliktów. W pracę pedagoga, nauczyciela i edukatora wpisana jest konieczność ustawicznego nabywania nowej wiedzy, umiejętności oraz autorefleksji nad własnymi postawami.

Celem artykułu jest ukazanie wybranych zagadnień związanych z istotą i potrzebą nabywania kompetencji międzykulturowej przez osoby zaangażowane w praktykę edukacyjną oraz egzemplifikacji praktycznych działań, które służą jej rozwijaniu. Rozpocznę od prezentacji niniejszej problematyki na podstawie analizy treści literatury przedmiotu, po czym, odwołując się do własnych doświadczeń, ukazę przykłady inicjatyw służących przygotowaniu pedagogów, nauczycieli, edukatorów oraz studentów, którzy wiążą swoją przyszłość zawodową z obszarem edukacji, do pracy w warunkach różnorodności.

Kształcenie i praca kadry pedagogicznej w warunkach wielu kultur – wybrane problemy

Dynamiczne przemiany społeczno-kulturowe i związane z nimi wyzwania edukacyjne skłaniają do stawiania pytań o specyfikę kompetencji niezbędnych pedagogom, nauczycielom i edukatorom do realizacji zadań edukacyjnych w różnicującej się przestrzeni współczesnej edukacji. Obserwacja praktyki oświatowej oraz analiza doświadczeń wielu szkół i innych podmiotów, które zajmują się edukacją, wskazuje, że nie sprawdza się „monokulturowa” metodyka pracy edukacyjnej. Istotna jest więc realizacja inicjatyw, które umożliwią efektywną i inkluzywną pracę z osobami należącymi do grup mniejszościowych, a w szczególności z tymi, które, mówiąc językiem Geerta Hofstede, cechują się diametralnie odmiennym od większościowego „kulturowym oprogramowaniem” (zob. Hofstede, 2007), borykają się z różnymi problemami (adaptacyjnymi, psychologicznymi) oraz grupami zróżnicowanymi kulturowo. Zarówno pedagodzy i nauczyciele zaangażowani w praktykę edukacyjną w obszarze edukacji formalnej (szkolnej), jak i edukatorzy działający na płaszczyźnie edukacji nieformalnej (nieszkolnej)¹ powinni posiadać wiedzę, umiejętności oraz przejawiać postawy, które umożliwią efektywną pracę w warunkach kulturowej heterogeniczności. Wiąże się z ustawicznym rozwijaniem kompetencji międzykulturowej.

¹ Używając terminu „kadra pedagogiczna”, mam na myśli pedagogów i nauczycieli, którzy związani są z placówkami kształcenia formalnego oraz mają specjalistyczne wykształcenie, a także edukatorów działających głównie w instytucjach zajmujących się edukacją nieformalną (organizacje pozarządowe, domy kultury itp.) i środowiskach lokalnych, którzy, zdarza się, że nie mają specjalistycznego przygotowania.

W literaturze przedmiotu funkcjonuje szereg definicji, które opisują kompetencję międzykulturową. W metaforyczny i tym samym całościowy sposób definiuje ją Stanisław Magała. Zdaniem badacza tę kompetencję można porównać do plecaka lub zestawu narzędzi, które samodzielnie kompletują ludzie, jeśli muszą radzić sobie z różnymi kulturowymi oprogramowaniami (zob. Magała, 2011). Przygotowaniu do nawiązywania pozytywnych relacji z Obcymi i Innymi służy edukacja międzykulturowa. Ten rodzaj edukacji stanowi próbę tworzenia już na poziomie szkolnym społeczeństwa otwartego na różnorodność, inność, odmienność. Uczenie się od Innych oraz uczenie-nauczanie Innych, jako wymóg cywilizacyjny, może stać się w najbliższych czasach jedną z najczęściej podejmowanych w społecznych debatach kwestią edukacyjną (Szczurek-Boruta, 2014: 77). Edukacja międzykulturowa, którą można rozpatrywać jako całościowy proces nabywania kompetencji międzykulturowej (Młynarczyk-Sokołowska, 2015: 72–78), powinna być adresowana do wszystkich grup społecznych oraz stanowić ważny element programów kształcenia dzieci, młodzieży oraz dorosłych. Powinna być ukierunkowana, jak pisze Jerzy Nikitorowicz, na nabywanie kompetencji nauczycieli, uczniów i rodziców, obejmując:

- kształtowanie równorzędności wszystkich kultur i przygotowanie jednostki do pokojowego współegzystowania w społeczeństwie pluralistycznym;
- uwrażliwianie na Inność, odmienne korzenie kulturowe i tradycje oraz kształtowanie postaw otwartych i tolerancyjnych, umożliwiających wymianę wartości, dialog i negocjację;
- wdrażanie do dostrzegania siebie z perspektywy Innego jako wzbogacającego, ciekawego, a nie zagrażającego i wrogiego;
- uświadomienie własnej tożsamości kulturowej, zwiększanie poczucia własnej wartości, bezpieczeństwa i samoakceptacji;
- kształtowanie umiejętności rozwiązywania problemów związanych z uprzedzeniami i negatywnymi stereotypami, funkcjonującymi w danej społeczności (Nikitorowicz, 2002: 27).

Przygotowanie nauczycieli, i tym samym innych osób pracujących w obszarze edukacji, wymaga również przekazywania wiedzy typowo metodycznej, która dotyczy celów, treści, metod i form edukacji regionalnej, wielokulturowej i międzykulturowej. Niezbędne są praktyczne doświadczenia wspomagające zrozumienia nabytej wiedzy zdobywane w trakcie kontaktów z ludźmi innych kultur, poznania języków obcych itd. Wiedzę metodyczną oraz praktyczne doświadczenia i umiejętności należy traktować jako integralny element kompetencji międzykulturowej kadry pedagogicznej.

Biorąc pod uwagę fakt, iż rzeczywistość edukacyjna zmienia się dynamicznie, w placówkach edukacyjnych pojawiają się nowe grupy cudzoziemców, i tym sa-

mym nowe wyzwania w zakresie pracy wychowawczej, jak i dydaktycznej, każdego pedagoga, nauczyciela i edukatora powinna cechować samodzielność poznawcza i egzystencjalna oraz umiejętność inspirowania do rozwoju i wzmacniania etyczno-moralnego osób, z którymi pracują (Dąbrowa, Markowska-Manista, 2010: 47). Poza przygotowaniem kadry pedagogicznej do realizacji edukacji międzykulturowej ważne jest, na co zwraca uwagę Tadeusz Lewowicki, przejawianie gotowości do jej podejmowania (Lewowicki, 2008: 23). Specyfika treści edukacji międzykulturowej, a w szczególności trudne i głośno dyskutowane w dyskursie publicznym tematy (np. kwestia przyjmowania i integracji uchodźców), mogą wywoływać opór rodziców, jak i niepewność wśród kadry pedagogicznej.

Doświadczenia polskich nauczycieli i pedagogów oraz edukatorów, dotyczące pracy z osobami przynależącymi do odmiennych kultur oraz grupami zróżnicowanymi kulturowo, warunkowane są różnymi czynnikami. Należą do nich głównie: specyfika i typ szkoły (szkoła dla mniejszości, szkoła dwujęzyczna, szkoła z wykładowym językiem obcym nauczania, szkoła wielokulturowa), specyfika regionu i miejscowości (pogranicze, centrum kulturowe) oraz zróżnicowanie społeczno-kulturowe jego mieszkańców (bliskość ośrodka dla uchodźców, obecność autochtonicznych i nowych mniejszości kulturowych w społeczeństwie większościowym), aktywność szkoły w zakresie współpracy międzynarodowej (regionalnej, transgranicznej, UE), otwartość kadry na tematykę wielo- i międzykulturowości w wymiarze lokalnym i globalnym, możliwość nabywania przez nich wiedzy i umiejętności w tym zakresie (Dąbrowa, Markowska-Manista, 2010: 48). Czynniki te wyznaczają różne, często odmienne wyzwania oraz potrzeby edukacyjne i wychowawcze oraz determinują charakter funkcjonowania danej placówki. Wart podkreślenia jest fakt, że praca w warunkach różnorodności kulturowej jest dużym wyzwaniem, gdyż jej immanentnym elementem jest nieprzewidywalność i permanentna zmienność. Wobec tego nie jest możliwe przygotowanie kadry pedagogicznej do rozwiązywania wszystkich nieoczekiwanych sytuacji. Wielokrotnie wymaga to poszukiwania rozwiązań samodzielnego radzenia sobie z nimi. Osoby, które wykazują się odpowiedzialnością, mądrością w korzystaniu wiedzy pedagogicznej, własnych doświadczeń, posiadające umiejętności organizacyjne (Szczurek-Boruta, 2014: 201), a także gotowość do samokształcenia i dokształcania się, są w stanie stawić im czoła.

I tu nasuwa się pytanie: jak kadra pedagogiczna ocenia swoje przygotowanie do pracy w zróżnicowanej kulturowo przestrzeni edukacji? Badania przeprowadzone między innymi przez Krystynę Bleszyńską wskazują, że osoby zaangażowane w praktykę edukacyjną, które pracują z grupami zróżnicowanymi kulturowo, w większości przypadków niezbyt pozytywnie oceniły swoje kom-

petencje w tym obszarze, wskazując na nieadekwatne programy kształcenia nauczycieli, brak odpowiednich programów metodycznych oraz słaby dostęp do form doksztalcania. Poczuciu braku kompetencji towarzyszyło również odczuwanie osamotnienia w obliczu problemów towarzyszących pracy z uczniami cudzoziemskimi. Tym samym badani dostrzegli potrzebę nabywania specyficznych kwalifikacji i predyspozycji niezbędnych do pracy z grupą zróżnicowaną kulturowo, do których można zaliczyć: znajomość języków obcych, prawnych uregulowań sytuacji uczniów obcokrajowców, kompetencje kulturowe, znajomość problematyki migracji i uchodźstwa, jak również kształtowanie postaw otwartości, cierpliwości, empatii i tolerancyjności (Błęszyńska, 2011: 182). Przygotowanie do pracy jedynie w warunkach homogeniczności kulturowej oraz realizacji treści monokulturowych w sytuacji, gdy przestrzeń przedszkoli i szkół staje się coraz bardziej zróżnicowana, nie odpowiada wyzwaniom współczesnego świata. Ewa Nasalska już przed wielu laty akcentowała konieczność wprowadzenia zmian w kształceniu kadry pedagogicznej i przygotowanie do skutecznego działania w środowisku wielokulturowym, polegających zarówno na kształtowaniu kompetencji zawodowych, jak i rozwijających predyspozycje osobowościowe (Nasalska, 1999: 79).

Kształtowanie kompetencji kadry pedagogicznej powinno odbywać się w ścisłym powiązaniu teorii i praktyki. Wielu badaczy zwraca uwagę na to, że mankamentem między innymi kształcenia nauczycieli są trudności związane z przekładaniem wiedzy teoretycznej na praktykę edukacyjną. Z badań przeprowadzonych przez Alinę Szczurek-Borutę wynika, że przyszli nauczyciele często sygnalizują brak dostatecznej liczby praktyk i dostrzegają rozdzźwięk pomiędzy światem teorii i praktyki (Szczurek-Boruta, 2014: 200–201). Wobec tego w toku procesu przygotowania pedagogów, nauczycieli oraz edukatorów do pracy w warunkach wielokulturowości niezbędne wydaje się wielostronne kształcenie, wykorzystujące różne paradygmaty i alterantywne orientacje, takie jak: behawiorystyczna, humanistyczna, tradycyjno-czeladnicza i refleksyjna (zob. Zeichner, 1983, cyt. za: Szczurek-Boruta, 2014: 203). Przygotowaniu kadry pedagogicznej do rozpoczęcia aktywności zawodowej powinno również towarzyszyć rozwijanie uczuć i wrażliwości na Innego, uczenie sztuki życia, sztuki stosunków międzyludzkich i społecznych, wszystkiego, co decyduje o kulturze współżycia zbiorowego i realizacji paradygmatu współistnienia obecnego w edukacji (Szczurek-Boruta, 2014: 206). Ponadto warto pamiętać o tym, że każda kultura powinna być otwarta na kontakt z inną. Tylko interakcje międzykulturowe pozwalają na pełne zrozumienie i nadanie wartości własnej kulturze, określenie własnego miejsca wobec niej, jej rozwój i doskonalenie, a także kształtowanie otwartych postaw (Nikitorowicz, 2010: 29).

Na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku, kształcąc studentów – przyszłych pedagogów, nauczycieli oraz pracowników socjalnych – staramy się umożliwić im nabywanie wiedzy i umiejętności niezbędnych w przyszłej pracy zawodowej. Przez pracowników Katedry Edukacji Międzykulturowej realizowany jest przedmiot „edukacja międzykulturowa”. Poza tym przygotowanie przyszłej kadry pedagogicznej do radzenia sobie z nowymi wyzwaniami w warunkach wielu kultur odbywa się w trakcie autorskich fakultetów (tj. „wybrane problemy pracy z dzieckiem przynależącym do mniejszości”, „warsztaty antydyskryminacyjne”²). Uczestnicy programu Erasmus Plus mają również możliwość wyboru autorskich przedmiotów (między innymi „Non-formal Intercultural Education”³, „Intercultural Awareness”⁴). Ważnym celem omawianych zajęć jest kształtowanie postaw umożliwiających przyszłej kadrze pedagogicznej samodzielnie pracować nad rozwijaniem własnych kompetencji międzykulturowych. Podczas realizowanych przez siebie zajęć, poza wyposażeniem studentów w solidne podstawy teoretyczne, staram się przybliżyć im praktyczne możliwości implementacji teorii pedagogicznej do praktyki edukacyjnej, zasady projektowania inicjatyw edukacyjnych oraz doświadczenia związane z pracą w placówkach edukacyjnych, a także innowacyjne metody i formy pracy. Niektóre z nich zostały zaprezentowane poniżej.

Potrzeby i inicjatywy służące kształtowaniu kompetencji międzykulturowej kadry pedagogicznej i studentów

Od 2006 roku pracuję w Katedrze Edukacji Międzykulturowej, zajmuję się edukacją międzykulturową jako teoretyk⁵. Od początku swojej działalności naukowej kieruję się założeniem, że teoria i praktyka powinny pozostawać w relacji dialogowej. W związku z tym mojej pracy naukowej towarzyszy działalność społeczna. Od lat jestem związana z Fundacją Uniwersytetu w Białymstoku oraz Fundacją Dialog⁶. Re-

² Są to zajęcia fakultatywne zrealizowane przez dr Annę Młynarczuk-Sokołowską na podstawie autorskiego programu kształcenia.

³ Przedmiot ten prowadzi dr Anna Młynarczuk-Sokołowska na podstawie autorskiego programu kształcenia.

⁴ Jest to autorski przedmiot realizowany przez dr Emilię Żyłkiewicz-Płońską.

⁵ Podjęcie przeze mnie pracy zawodowej poprzedzał staż naukowy w Katedrze oraz kilkuletnia działalność w Studenckim Kole Edukacji Międzykulturowej (w tym pełnienie funkcji wiceprzewodniczącej).

⁶ Od 2010 pełnię funkcję wiceprezesa Zarządu Fundacji Uniwersytetu w Białymstoku. W Fundacji Dialog od 2008 roku realizuję działania edukacyjne między innymi w charakterze doradcy międzykulturowego.

alizując działania edukacyjne, pracuję na terenie białostockich szkół oraz Ośrodka Pobytowego dla Cudzoziemców w Białymstoku. W moim odczuciu praca społeczna poszerza perspektywę patrzenia na problematykę, którą zajmuję się naukowo oraz dydaktycznie. Stanowi inspirację do podejmowania działań badawczych, wzbogaca przygotowywane opracowania naukowe oraz proces dydaktyczny. Wiedza i umiejętności związane z pracą naukową umożliwiają mi natomiast rzetelne analizowanie i interpretację problemów społeczno-wychowawczych oraz projektowanie nowych rozwiązań metodycznych z zakresu edukacji międzykulturowej. Łączenie dwóch perspektyw – teoretycznej i praktycznej – daje mi poczucie realności, sensu i głębi podejmowanych zadań.

Ważnym obszarem mojej aktywności zawodowej i społecznej jest podejmowanie inicjatyw umożliwiających rozwijanie kompetencji międzykulturowej kadry pedagogicznej i studentów. Wiedza i umiejętności nabywane w ich trakcie służą wzbogacaniu warsztatu pracy oraz rozwiązywanie problemów, które pojawiają się na stykach kultur. Założenia i programy realizowanych działań staram się projektować na podstawie diagnoz aktualnych problemów i potrzeb, które istnieją w środowisku lokalnym oraz konkretnej placówce.

1. Działania szkoleniowe

Doświadczenie pokazuje, że najczęściej dyrekcja oraz kadra pedagogiczna zgłaszają potrzebę analizy problematyki pracy z grupą zróżnicowaną kulturowo oraz szeroko rozumianego wspierania uczniów przynależących do mniejszości (w tym cudzoziemców i uchodźców). W kontekście powyższego podczas inicjatyw szkoleniowych szczególnie miejsce poświęcam innowacyjnym metodom pracy indywidualnej i grupowej w warunkach kulturowej heterogeniczności. Często proponuję nauczycielom metodę preparowania tekstów, która polega na modyfikowaniu (upraszczaniu) treści oryginalnych (np. przewidzianych w programach kształcenia) w zakresie gramatycznym, leksykalnym, zmniejszaniu ich objętości oraz projektowaniu zadań edukacyjnych w nawiązaniu do nich. Metoda preparowania tekstów służy wyrównywaniu zaległości szkolnych oraz nauczaniu języka polskiego jako obcego. Umożliwia pracę edukacyjną adekwatną do możliwości językowych i percepcyjnych uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych (np. cudzoziemskich). Stwarza przestrzeń do równoległej nauki wszystkim uczniom w zróżnicowanym kulturowo zespole klasowym (Młynarczuk-Sokołowska, Szostak-Król, 2016: 31 i nast.). Z przeprowadzonych przeze mnie wywiadów z nauczycielami wynika, że praca tą metodą rozwija motywację uczniów oraz służy indywidualizacji nauczania. Ten stan rzeczy egzemplifikuje między innymi treść następującej wypowiedzi:

*Rahman dostawał same jedyńki. Szukał tylko okazji żeby nie chodzić na lekcje. Jak nauczyciele spotykali go na korytarzu, zawsze mówił, że ma religię. Od kiedy zacząłem przygotowywać spreparowane teksty i dawać mu zagadnienia do sprawdzianów, sytuacja zmieniła się całkowicie. Rahman zaczął się uczyć. Ostatnio dostał szóstkę z kartkówki (...)*⁷.

Wśród osób zaangażowanych w praktykę edukacyjną istnieje również duże zainteresowanie poznawaniem programów umożliwiających międzykulturową integrację. Nauczyciele z zaangażowaniem poznają innowacje pedagogiczne, które mogą wprowadzać w swoich miejscach pracy. Osoby pracujące z dziećmi w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym często deklarują potrzebę poznawania praktycznego zastosowania metody bajek międzykulturowych, która stanowi integralną część programu edukacyjnego „Przygody Innego”⁸. Bajki międzykulturowe wpisują się w kanon bajek psychoedukacyjnych. Służą kształtowaniu wrażliwości dzieci na odmienność w wielu zakresach (np. interpersonalnym, ekonomicznym, kulturowym). W roku szkolnym 2015/2016 druga edycja programu „Przygody Innego” została wpisana na listę innowacji pedagogicznych Podlaskiego Kuratora Oświaty jako innowacja metodyczna i programowa. Teoretyczny fundament działania stanowi między innymi *Koncepcja Postrzegania Innego i Interakcji z Nim* (J. Nikitorowicza), która wyznacza treści oraz kierunek realizacji programu. Za opracowanie bajek międzykulturowych oraz scenariuszy (do pracy z bajkami i zajęć wzmacniających) odpowiadali doświadczeni nauczyciele, edukatorzy i pracownicy naukowo-dydaktyczni.

Kadra pedagogiczna wyraża również duże zainteresowanie poznawaniem metod służących nauczaniu języka polskiego jako obcego w kontekście międzykulturowym. Od ubiegłego roku podczas szkoleń prezentuję metodę międzykulturowego portfolio. Polega ona na systematycznym dokumentowaniu rozwoju umiejętności językowych oraz doświadczeń międzykulturowych w formie prac gromadzonych w specjalnie przygotowanej teczce lub segregatorze przez uczestników procesu uczenia się. Ważnym elementem metody jest również monitorowanie i ewaluowanie własnych postępów w nauce języka oraz w zakresie rozwijania międzykulturowej kompetencji komunikacyjnej (zob. Młynarczuk-Sokołowska, Szostak-Król, 2016: 50–54). Metodę międzykulturowego portfolio opracowałam we współpracy z dr Katarzyną Szostak-Król. Do podjęcia pracy nad metodą skło-

⁷ Źródło: badania własne.

⁸ Szerzej na ten temat zob. Młynarczuk-Sokołowska, Potoniec, Szostak-Król, 2011; Młynarczuk-Sokołowska, Potoniec, Szostak-Król, 2015. Książki dostępne są w formacie PDF na stronie Fundacji Uniwersytetu w Białymstoku fundacja.uwb.edu.pl w zakładce publikacje.

niły nas własne spostrzeżenia związane nauczaniem języka polskiego jako obcego dzieci (głównie narodowości czeczeńskiej i ukraińskiej). Mali cudzoziemcy zazwyczaj rozwijają swoje umiejętności komunikacyjne w toku dodatkowych zajęć, które odbywają się po lekcjach w szkołach i Ośrodku Pobytowym dla Cudzoziemców. Prowadząc tego typu zajęcia, dostrzegaliśmy, że często brakuje dzieciom motywacji do nauki języka po lekcjach. Wobec tego stawialiśmy sobie pytania: Co zrobić, aby dzieci uchodźców regularnie uczestniczyły w pozalekcyjnych zajęciach językowych? Jaki model pracy przyjąć, aby motywować je do nauki? Jak realizować atrakcyjne z perspektywy dziecka, pozbawione tak zwanego „szkolnego przymusu”, twórcze zajęcia? Opracowaniu metody międzykulturowego portfolio towarzyszyło stworzenie cyklu scenariuszy „Zrozumieć Innego”, umożliwiających rozwijanie międzykulturowej kompetencji komunikacyjnej skonstruowanej z takich elementów jak: umiejętność porozumiewania się w języku polskim, wiedza o polskiej kulturze i społeczno-kulturowych realiach życia w Polsce oraz innych kulturach i krajach.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę konkretne przykłady przedsięwzięć szkoleniowych adresowanych do nauczycieli i edukatorów.

Projekt „Różnorodność w(śród) nas”

Ważnym ogólnopolskim działaniem, w którym uczestniczyłam w latach 2015–2016 jako regionalny ekspert, koordynator ds. edukacji międzykulturowej w województwie podlaskim, był projekt Ośrodka Rozwoju Edukacji „Różnorodność w(śród) nas”⁹. Projekt wiązał się między innymi z upowszechnianiem treści zawartych w Krajowej Ramie Kompetencji Międzykulturowych. Jego głównym celem było przygotowanie polskich dyrektorów, nauczycieli i pedagogów do realizacji edukacji międzykulturowej w swoich miejscach pracy oraz merytoryczne ich wspieranie podczas podejmowanych inicjatyw. W kontekście powyższego z każdego województwa zostali zrekrutowani regionalni koordynatorzy, eksperci do spraw edukacji międzykulturowej, którzy odpowiadali za przeprowadzenie cyklu szkoleń adresowanych do kadry pedagogicznej z przedszkoli i szkół różnych szczebli. Zadaniem przeszkolonej kadry pedagogicznej było między innymi multiplikowanie nabytej wiedzy i umiejętności wśród nauczycieli zatrudnionych w tej samej placówce oraz inicjowanie edukacji międzykulturowej.

I Podlaska Szkoła Edukacji Międzykulturowej pt. „Cudzoziemcy w przestrzeni edukacji”

⁹ Szerzej na temat projektu zob. *Różnorodność (w)śród nas*, www.ore.edu.pl, dostęp: 2.04.2016.

Kolejnym ważnym działaniem było zorganizowanie w 2016 roku I Podlaskiej Szkoły Edukacji Międzykulturowej. Inicjatywa została zaprojektowana na podstawie analizy palącego priorytetu edukacyjnego, jakim jest potrzeba przygotowania nauczycieli, edukatorów i studentów do pracy z nowymi grupami uchodźców (między innymi z Syrii i Ukrainy) oraz grupami zróżnicowanymi kulturowo. Działanie zostało przeprowadzone na bazie specjalnie przygotowanego programu szkoleniowego, którego ramy opracowałam we współpracy z osobami zajmującymi się naukowo i praktycznie problematyką pracy z cudzoziemcami i uchodźcami. Uczestnicy Szkoły mogli poznać specyfikę procedury azylowej w Polsce; zagadnienia dotyczące recepcji i integracji uchodźców; uwarunkowania konfliktów wojennych w Syrii i na Ukrainie; wybrane elementy kultury syryjskiej, ukraińskiej, czeczeńskiej i islamu; nabyć wiedzę na temat pracy z grupą zróżnicowaną kulturowo oraz poznać praktyczne zastosowanie wybranych metod wykorzystywanych w edukacji międzykulturowej. Zadaniem każdej z osób biorących udział w Szkole było przeprowadzenie działania edukacyjnego w swoim miejscu pracy, adresowanego do dzieci, młodzieży lub osób dorosłych (nauczycieli, rodziców), na bazie nowej wiedzy.

2. Cykliczne działania edukacyjne, akcje społeczne i publikacje

Regularnie staram się włączać studentów różnych kierunków (pedagogiki, pracy socjalnej, filologii polskiej i.in.) Uniwersytetu w Białymstoku do inicjowanych przez siebie działań społecznych w przestrzeni edukacji. Ich celem jest kształtowanie kompetencji międzykulturowej wśród dzieci i młodzieży, umiejętności pokojowego współistnienia z Obcymi i Innymi i tym samym rozwijania metodyki edukacji międzykulturowej. Są one wdrażane i realizowane w przedszkolach i szkołach oraz Ośrodku Pobytowym dla Cudzoziemców w Białymstoku. Po wcześniejszym przeszkoleniu studenci-wolontariusze rozpoczynają pracę na terenie wybranej placówki, dzięki czemu mają możliwość „doświadczenia praktyki” i tym samym nabywania wiedzy oraz umiejętności wykraczających poza program studiów. Warto podkreślić, że pracujący społecznie młodzi ludzie odgrywają niezwykle ważną rolę w trakcie pilotaży programów i projektów edukacyjnych oraz weryfikacji nowych metod pracy. W omawianych działaniach równolegle uczestniczą również nauczyciele, rozwijając swój warsztat pracy. Często sprawują oni opiekę nad przyszłymi pedagogami, nauczycielami i edukatorami, a ich wsparcie jest nieocenione. Wśród realizowanych programów i projektów należy zwrócić uwagę na te, które cieszą się największym zainteresowaniem zarówno studentów, jak i aktywnej zawodowo kadry pedagogicznej.

Program edukacyjny „Przygody Innego”

Od 2010 roku realizowany jest przez studentów i nauczycieli wspomniany już wcześniej program edukacyjny „Przygody Innego”. W niektórych placówkach stanowi on już swoistą tradycję. Pierwsza edycja programu poświęcona była głównie mniejszościom autochtonicznym, które mieszkają w Polsce. Druga edycja, pilotażowo zrealizowana w 2015, dotyczy natomiast sytuacji i wybranych kultur cudzoziemców. Według opinii osób realizujących program bajki międzykulturowe, stanowiące jego rdzeń, dają możliwość realizacji ciekawych i efektywnych zajęć z edukacji międzykulturowej, a zaangażowani w program studenci mogą „od wewnątrz” poznać dodatkową metodę pracy. Wskazuje na to między innymi następująca wypowiedź nauczycielki z białostockiej szkoły podstawowej:

(...) Po raz pierwszy w swojej klasie wprowadziłam program Przygody Innego prawie pięć lat temu. Był to pilotaż pierwszej edycji. Bajki jest to bliska dzieciom forma pracy, w naturalny sposób angażuje ich uwagę. Moi uczniowie z dużym zainteresowaniem słuchają historii Innego i wraz z nim je przeżywają. Cały cykl bajek to gotowa propozycja dydaktyczna dla nauczycieli i bardzo ważne lekcje dla dzieci (...). (...) Współpracujący ze mną wolontariusze z Uniwersytetu dużo się uczą. Jest to dla nich szansa na poznanie w praktyce nowej metody i sprawdzanie się¹⁰.

Na powstanie programu wpłynęły rozmowy z władzami miasta dotyczące prowadzenia cyklicznych zajęć edukacyjnych o walorach profilaktycznych w białostockich przedszkolach i szkołach, które będą zapobiegać kształtowaniu się uprzedzeń i aktów szeroko rozumianej dyskryminacji. Bardzo istotne były wypowiedzi nauczycieli, którzy zgłaszali potrzebę poszerzenia oferty działań edukacyjnych umożliwiających przybliżanie dzieciom w atrakcyjny i przystępny sposób różnorodności otaczającego je świata.

Projekt edukacyjny „Zrozumieć Innego”

Kolejnym projektem, na który chciałabym zwrócić uwagę, jest projekt edukacyjny nauczania języka polskiego jako obcego w kontekście międzykulturowym „Zrozumieć Innego”. Rozpoczęli go w 2014 roku nauczyciele, edukatorzy i studenci-wolontariusze związani z Ośrodkiem Pobytowym dla Cudzoziemców w Białymstoku. Jest to działanie adresowane do dzieci cudzoziemskich w wieku 9–12 lat, oparte na scharakteryzowanej wyżej metodzie międzykulturowego port-

¹⁰ Źródło: badania własne.

folio. Wypowiedzi studentów i nauczycieli, którzy zdecydowali się na pracę za pomocą tej metody, świadczą o tym, że realizowane przez nich zajęcia spotykają się z dużą aprobatą dzieci. Jedna z wolontariuszek korzystających z omawianej metody w trakcie swojej pracy powiedziała:

Ta metoda sprawdziła się. Dzieci chętnie przychodzą na zajęcia. I z niecierpliwością czekają, aż włożą kolejną pracę do segregatora. Segregator, teczka – nic wielkiego – a jak wiele korzyści może przynieść. Scenariusze zawarte w książce [„Zrozumieć Innego”] są bardzo ciekawe. Dzieci nie nudzą się na zajęciach – jak nieraz podczas lekcji, gdzie trzeba głównie rozwiązywać ćwiczenia gramatyczne (...)”¹¹.

Konkurs „Różnorodność przestrzeni dialogu”

W 2011 roku wraz ze Szkołą Podstawową nr 26 rozpoczęliśmy w województwie podlaskim realizację cyklicznego konkursu literacko-plastyczno-fotograficznego „Różnorodność przestrzeni dialogu”¹². Jest to działanie skierowane do dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Jego celem jest podjęcie rozmów na temat zagadnień związanych z różnorodnością. Co roku inicjatywa odbywa się pod innym podhasłem, na przykład „Inny bliski i daleki”, „Tradycje i zwyczaje domu rodzinnego”, „Ulubione gry i zabawy”. Dzieci po wcześniejszym uczestnictwie w zajęciach bądź projektach edukacyjnych, dzięki wsparciu nauczycieli i/lub rodziców, za pomocą środków ekspresji twórczej przygotowują prace dotyczące tematyki poszczególnych edycji konkursu. Wyróżnione prace prezentowane są podczas uroczystej gali, która odbywa się w okolicach Światowego Dnia Uchodźcy. W jej trakcie dzieci biorą udział w grach i zabawach edukacyjnych przygotowanych przez studentów oraz nauczycieli. Prace uczestników konkursu stanowią inspirację do przygotowywania różnorodnych zadań dydaktycznych, które mają służyć uwrażliwianiu na odmienność. Motywują również do dyskusji na temat ich treści. Oto fragment jednej z prac literackich:

Rodzina i dom – miejsce, gdzie życie się zaczyna. Miejsce, o którym zawsze się pamięta. (...) Każde święto zaczynamy pocztówek pisaniem, a kończymy wspólnym kolędowaniem lub tłuczeniem jajek. W święta narodowe flagę wywieszamy, bo i naszą Polskę za dom uważamy (...). [Natalia. Edycja pod hasłem: „Tradycje i zwyczaje domu rodzinnego”¹³].

¹¹ Źródło: badania własne.

¹² Szerzej na ten temat zob. fundacja.uwb.edu.pl, zakładka aktualności.

¹³ Źródło: z archiwum projektu.

Akcje społeczne

Angażuję również studentów do działań o charakterze akcyjnym, co wiąże się między innymi z bieżącymi potrzebami, które istnieją w placówkach edukacyjnych. Przykładem tego typu działania jest przygotowywanie międzykulturowych gazetek. Podczas pracy na terenie szkół, do których uczęszczają uczniowie-uchodźcy, zauważyłam, że ich przestrzeń ma charakter monokultury. Oznacza to, że wyeksponowane w salach lekcyjnych i na korytarzach gazetki i wystawki są poświęcone jedynie polskiej kulturze (np. świętom, literaturze). W szkołach brakuje prac i informacji o elementach kultur dzieci uchodźczych, co może stanowić jedną z wielu barier w budowaniu związku ze szkołą. Odwołując się do własnych obserwacji, zaproponowałam studentom przygotowanie, na zajęciach pozalekcyjnych wraz z dziećmi, gazetek dotyczących ich sytuacji oraz wybranych elementów kultur (np. kultury czeczeńskiej), które wzbogacają ikonosferę szkół. Ważnym elementem gazetek były wypracowania pisane przez dzieci pt. „Ja w polskiej szkole”. Oto fragment jednego z nich:

Jestem w Polsce siedem lat i czuję się tu dobrze. Chodzę do klasy szóstej i najbardziej lubię matematykę. Lubię też sport. Mój ulubiony sport to piłka nożna. Mam w klasie dużo kolegów. Jestem w klasie jedynym Czeczenem. Koleżanki i koledzy traktują mnie dobrze. Lubię, kiedy nauczyciele pomagają mi w szkole. [Islam¹⁴].

Celem omawianego działania było przede wszystkim rozwijanie wśród cudzoziemskich uczniów poczucia, że szkoła, do której uczęszczają, jest również ich szkołą oraz przekazywanie wiedzy na temat wybranych elementów ich kultur polskim rówieśnikom. Po pewnym czasie okazało się, że zawieszenie gazetek przyniosło dodatkowy rezultat. Treści w nich zawarte zainteresowały nie tylko dzieci, ale również nauczycieli i personel szkoły.

Publikacje naukowo-metodyczne

Staram się tak projektować działania edukacyjne, aby kończyły się one publikacjami o charakterze naukowo-metodycznym lub metodycznym. Osobom współpracującym przy projektach (pracownikom naukowo-dydaktycznym, nauczycielom, edukatorom i in.) zależy na dzieleniu się z wszystkimi zainteresowanymi, naszymi doświadczeniami oraz wypracowanymi rozwiązaniami metodycznymi. Nasze publikacje stanowią źródło wiedzy na temat zagadnień związanych z edu-

¹⁴ Źródło: z archiwum projektu.

cją w warunkach zróżnicowania kulturowego oraz użyteczne narzędzie pracy w obszarze edukacji międzykulturowej. W celu dotarcia do szerokiego grona odbiorców książki są najczęściej dystrybuowane nieodpłatnie. Do najnowszych publikacji naukowo-metodycznych należą: *Zrozumieć Innego. Międzykulturowa kompetencja komunikacyjna w procesie nauczania języka polskiego jako obcego* (2016); *Przygody Innego. Bajki międzykulturowe na rzecz integracji dzieci cudzoziemskich* (2015); *Różnorodność. Twórcza aktywność. Inkluzja w edukacji* (2013)¹⁵.

Zakończenie

Praca w warunkach zróżnicowania kulturowego, która cechuje się nieprzewidywalnością oraz wieloma wyzwaniami, jest zadaniem wymagającym od pedagogów, nauczycieli i edukatorów rozległej wiedzy, wielu umiejętności oraz postaw otwartych. Nie istnieje jeden uniwersalny model programowy i metodyczny, który umożliwiłby radzenie sobie we wszystkich sytuacjach pojawiających się na stykach kultur. W dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społeczno-kulturowej trudno jest uzyskać wykształcenie, które można by uznać za wystarczające. Kompetencje osób zaangażowanych w praktykę edukacyjną (w tym międzykulturową), powinny być ustawicznie rozwijane w toku procesu edukacji całościowej i tym samym samokształcenia. W dialogowej relacji nabywania wiedzy teoretycznej oraz praktycznych doświadczeń. Niezwykle ważne jest korzystanie z potencjału istniejącego w grupach zróżnicowanych kulturowo, z którymi pracuje kadra pedagogiczna oraz poszukiwanie własnych, wrażliwych kulturowo rozwiązań metodycznych. Istotna jest również współpraca z podmiotami (np. organizacje pozarządowe), które na podstawie praktyki edukacyjnej wypracowały innowacyjne programy, projekty oraz metody służące realizacji edukacji międzykulturowej i za razem dzielenie się własnymi doświadczeniami.

Literatura

Błęszyńska K.M. (2011). *Dzieci imigrantów i uchodźców jako grupa zagrożona wykluczeniem edukacyjnym*. [W:] T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, J. Suchodolska (red.). *Pedagogika międzykulturowa wobec wykluczenia społecznego i edukacyjnego*. Cieszyn–Warszawa–Toruń.

¹⁵ Wymienione publikacje dostępne są na stronie Fundacji Uniwersytetu w Białymstoku: fundacja.uwb.edu.pl, zakładka: Publikacje. Istnieje możliwość zamówienia książki *Przygody Innego. Bajki międzykulturowe na rzecz integracji...* (w wersji drukowanej). Więcej zob. fundacja.uwb.edu.pl, zakładka publikacje oraz www.mentoring.pl.

- Dąbrowa E., Markowska-Manista U. (2010). *Przygotowanie nauczycieli do pracy w wielokulturowej rzeczywistości w perspektywie standardów europejskich*. [W:] Z. Jasiński (red.). *Szkoła i nauczyciele wobec problemów edukacji międzykulturowej*. Opole.
- Hofstede G. (2007). *Kultury i organizacje*. Warszawa 2007.
- Lewowicki T. (2008). *O podstawowych warunkach pomysłnej pracy nauczycieli w sytuacji wielokulturowości*. [W:] T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta (red.). *Praca nauczyciela w warunkach wielokulturowości – studia i doświadczenia z pogranicza polsko-czeskiego*. Toruń.
- Magala S. (2011). *Kompetencje międzykulturowe*, Warszawa.
- Młynarczuk-Sokołowska A. (2015). *Od obcości do inności. Międzykulturowa edukacja nieformalna na przykładzie działań polskich organizacji pozarządowych*. Warszawa.
- Młynarczuk-Sokołowska A., Szostak-Król K. (2016). *Zrozumieć Innego. Międzykulturowa kompetencja komunikacyjna w procesie uczenia się języka polskiego jako obcego*. Białystok 2016.
- Nasalska E. (1999). *Edukacja międzykulturowa w polskiej szkole*. „Kwartalnik Pedagogiczny” nr 1.
- Nikitorowicz J. (2002). *Edukacja międzykulturowa wobec dylematów kształtowania tożsamości w społeczeństwach wielokulturowych*. [W:] T. Lewowicki, J. Nikitorowicz, J. Pilch, S. Tomiuk (red.). *Edukacja wobec ładu globalnego*. Warszawa.
- Nikitorowicz J. (2010). *Współczesny nauczyciel w procesie rewitalizacji wartości i pamięci przeszłości w kreującym się społeczeństwie wielokulturowym*. [W:] Z. Jasiński (red.). *Szkoła i nauczyciele wobec problemów edukacji międzykulturowej*. Opole.
- Różnorodność wśród nas*, <https://www.ore.edu.pl/programy-i-projekty-77777/roznorodnosc-w-srod-nas>, dostęp: 2.04.2016.
- Szczurek-Boruta A. (2014). *O przygotowaniu nauczycieli do pracy w warunkach wielokulturowości*. Toruń.
- Zeichner K.M. (1983). *Alternative paradigms of teacher education*. „Journal of Teacher Education”, vol. XXXIV, cyt. za: Szczurek-Boruta A. (2014). *O przygotowaniu nauczycieli do pracy w warunkach wielokulturowości*. Toruń.

Materiał empiryczny

Treści wywiadów swobodnych przeprowadzonych podczas działań społecznych z zakresu edukacji międzykulturowej (szkolenia, programy i projekty edukacyjne itd.) adresowanych do pedagogów, nauczycieli, edukatorów i studentów.

Materiały archiwalne z działań mieszczących się w obszarze edukacji międzykulturowej skierowanych do uczniów podlaskich szkół.